

מוכשרות לטכנולוגיה? בחינה מגדרית של תהליכי בחירה והכשרה של

נשים צעירות לשירות טכנולוגי בצה"ל

חיבור לשם קבלת תואר דוקטור בפילוסופיה

מאת:

אפרת כהן-טואטי

האוניברסיטה העברית בירושלים

2017

עבודה זו נעשתה בהדרכתן של

פרופ' עדנה לומסקי-פדר ופרופ' מיכל פרנקל

תקציר

המחקר עוסק בנשים צעירות אשר בניגוד למרבית חברותיהן בחרו להגיע להכשרה הטכנולוגית ולשרת בתפקיד טכנולוגי בצבא. מתוך המבט על הנשים יוצאות הדופן האלו אבקש להרחיב ולשכלל את הדיון במפגש שבין מגדר, טכנולוגיה, צבא ופדגוגיה. שתי שאלות מרכזיות בעבודה: הראשונה, מהם הגורמים שעודדו או בלמו את הנשים הצעירות לבחור בתחום הטכנולוגי; והשנייה, מהם תהליכי המיגדור בהכשרה הטכנולוגית הצבאית.

משתתפי המחקר למדו בהכשרה הטכנולוגית בקורס התכנות בבית הספר הצבאי למקצועות המחשב, שמטרתו להכשיר אנשי ונשות מקצוע לתחום זה. זירה משלימה לקורס התכנות הייתה פרויקט הדריס לתלמידות מצטיינות בתחומי המדעים בכיתה י"ב, אשר אפשר לי לפגוש את הנערות טרום השירות הצבאי ולחזק את התובנות לגבי המניעים שלהן לבחור בהכשרה הטכנולוגית בהקשר הצבאי ולגבי האופן שבו הן רואות את מסלול הקריירה שלהן בטכנולוגיה.

העבודה ייחודית בכך שהיא בוחנת את תהליכי המיגדור מנקודת מבטן של הנשים הצעירות ומתחקה אחר התהליכים לאורך זמן. כמו כן, באמצעות התבססות על כלי מחקר אתנוגרפיים עקבתי מקרוב אחר תהליך ההכשרה בזמן התרחשותו ואחר האופן שבו הוא נתפס על ידי המכשירים ונחוה על ידי המוכשרים והמוכשרות, תוך כדי חשיפת פענוח תהליכי ההבניה של הדינמיקה המגדרית. מבחינה מתודולוגית, השילוב בין שיטות מחקר כמותיות (עיבוד הישגי הנשים בתחילת ההכשרה הצבאית ובסיומה) ואיכותניות (83 ראיונות עומק אישיים, עשרות תצפיות וניתוח חומרים כתובים) מאפשר הבנה רחבה ומעמיקה יותר של התופעה.

לפי העבודה, מנקודת מבטן של משתתפות המחקר תנאי חשוב לבחירתן במסלול זה הוא ההישענות על מוקדי תמיכה משמעותיים, שדחפו אותן אקטיבית וחיזקו אותן בבחירתן, הלא סטנדרטית, להשתלב בתחום תעסוקה גברי ומוגדר מאוד – כלומר הן טכנולוגיה, שנתפסת תרבותית כזירה גברית, והן הצבא, שהוא ארגון ממוגדר באופן קיצוני. העבודה מראה כי ישנם ארבעה סוכנים שהשפיעו על הנערות; אולם בעוד המשפחה, ארגון החברה האזרחית-פרויקט הדריס ומיעוט מורים מיטיבים היו גורמים תומכים ומעודדים בחירה במסלול זה, בית הספר וקבוצת השווים התגלו כגורמים שפעלו לבלום ולהרחיק את הנשים הצעירות מבחירה במסלול זה. בין מסרים סותרים אלה נדרשו הצעירות לתמרן ולקבל את החלטותיהן.

העבודה תורמת בהמשגת פרקטיקות הפעולה ומסגרות החשיבה המרכזיות שבהן השתמשו סוכני החיברות המעודדים, על פי תפיסתן של הנשים הצעירות: דאגה לעתיד הנערה – השירות הצבאי כשלב מעצב בקריירה תעסוקתית; פרקטיקות העצמה אישית ודחיפה אקטיבית לבחירה בטכנולוגיה, וכן הקניית סביבת למידה בטוחה. המסרים של המשפחה ושל פרויקט הדריס מנחילים את האתוס הפרגמטי ומעודדים אקטיבית את הנשים הצעירות לאמץ תסריט פרגמטי ולבחון אותו באמצעות הכשרות טכנולוגיות קונקרטיות טרום הצבא ובמהלכו.

התסריט הפרגמטי ("Pragmatic Scenario") הוא תסריט מתחרה לתסריט המימוש העצמי, שבו אוחזות רוב הצעירות בנות המעמד הבינוני. התסריט הפרגמטי מתאפיין בגיוס השירות הצבאי להשתלבות תעסוקתית בעתיד בשוק העבודה הניאו-ליברלי, בבחירה במקצוע, ובציפייה לרכוש משאבי הכשרה ותעסוקה בשירות הצבאי שניתנים להמרה בשוק התעסוקה האזרחי. העבודה מראה כי הנשים והגברים שהגיעו להכשרה הצבאית התחילו בקורס ללא הבדלים מובהקים ביניהם בתוצאות מבחני הקבלה, והציונים שלהם שיקפו ניבוי דומה להצלחה בקורס. אולם גברים ונשים יצאו מהקורס נבדלים זה מזה ובפערים מובהקים, כשידם של הגברים על העליונה, דבר שמצביע על כך שלקורס יש אפקט ממגדר והשפעה מקטבת בין הגברים לנשים למרות אידיאולוגיה שוויונית ליברלית ביסוד ההכשרה.

בעבודה חשפתי את פענוח תהליכי ההבניה של הדינמיקה המגדרית בקורס התכנות. אני מראה כי הפרקטיקות השונות שמייצרות ומשעתקות מיגדור בקורס התכנות מעוגנות מצד אחד בזירת הפעולה הטכנולוגית ומצד שני בזירה הצבאית, הנחשבות, כאמור, גבריות בתרבות. ההצטלבות של מנגנוני השליטה והמיגדור בזירות אלה מייצרת זירה היפר-גברית, שמעצימה את ההדרה שחוות הנשים ומחלישה אותן, הן אישית והן קבוצתית. על בסיס ניתוח זה אני מציעה את המושג "הדרה מגדרית כפולה" ("Double Gender Exclusion"), כלומר תהליכי הדרה מגדרית שהם תולדת ההצטלבות של שתי זירות גבריות מובהקות שבהן הנשים נמצאות בסטטוס שולי מלכתחילה כחלק מהתרבות הארגונית.

עוד אני טוענת כי בזירה שבה קיימת הדרה מגדרית כפולה מתקיימת גם שליטה גברית כפולה, כך שהאתגר להפחיתה אף גדול יותר. בהתאם לכך, נקיטת אידיאולוגיה ופרקטיקות הנשענות על תפיסה של פמיניזם ליברלי המצדד בדרישות שוות מגברים ומנשים – שלכאורה נועדו לנטרל את המגדר (דה-מיגדור), לשלב את הנשים ולהפחית את השליטה הגברית – אינה מספיקה עקב עוצמת ההדרה. באופן פרדוקסלי ולא מכוון אידיאולוגיה ופרקטיקות אלה אף גורמות לדחיקת הנשים (בעבודה משמש המונח "שילוב מדיר" – "Excluding Integration").

לפיכך אני מציעה שבזירה שבה הנשים בסטטוס של הדרה מגדרית כפולה יש לנקוט פרקטיקות פרו-נשיות, שאינן ניטרליות למגדר אלא מועדפות על ידי הנשים. פרקטיקות אלה יוצרות סביבה נוחה יותר לנשים ומאפשרות את האינטגרציה שלהן להכשרה מצד אחד, ומועדפות גם על ידי הגברים ותורמות להצלחתם מצד שני, כך שבנקיטת פרקטיקות כאלה הן הנשים והן הגברים עשויים להצליח אף יותר.